

Yvonne Leeman

Carol Vincent (ed.), *Social justice, education and identity*. London/New York: Routledge/Falmer, 2003. ISBN 0-415-29696-X, 227 blz., € 22,00.

Social justice, education and identity is een bundel artikelen van diverse auteurs, zoals Madeleine Arnot, Ghazala Bhatti, Stephen Ball, Roger Hewitt, Diana Leonard en Paul Connolly. Zij zijn allen lid van een speciale groep binnen de Britse vereniging van onderwijsstudies (BERA), die empirisch en theoretisch onderzoek doet naar het thema sociale rechtvaardigheid in het onderwijs. De meeste auteurs werken in Londen en zijn verbonden aan het Institute of Education of aan Goldsmith College. In de bundel wordt een kritisch sociologisch perspectief op onderwijs gecombineerd met praktijkgericht onderzoek in scholen.

In een inleidend artikel werkt Vincent de verbindende begrippen van deze bundel sociale rechtvaardigheid en identiteit nader uit. Zij neemt afstand van een essentialistisch identiteitsbegrip en benadrukt het veranderende en meervoudige karakter van een identiteit. Identiteiten worden sociaal geconstrueerd in een interactief proces waarin bepaalde culturele kenmerken betekenis krijgen. De geschiedenis van culturele groepen wordt gedefinieerd door het voortdurend trekken en verleggen van grenzen door een voortdurende strijd over identiteit en groepslidmaatschap. Identiteiten staan onder invloed van zelfdefinitie en definiëring van buiten. De keuzen die mensen maken zijn dus niet volledig vrij. Ze worden door de context, door de samenleving en door de school beïnvloed.

Het begrip rechtvaardigheid vat zij breed op. Zij onderscheidt distributieve en culturele rechtvaardigheid. Bij distributieve rechtvaardigheid gaat het om de rechtvaardige verdeling van goederen en diensten over groepen en personen in de samenleving. Culturele rechtvaardigheid is nauw verbonden met de ruimte voor culturele diversiteit en de mogelijkheid tot participatie van personen en groepen van divers plimage aan cruciale besluitvorming. Het gaat hier om relationele vraagstukken, relaties van dominantie en onderdrukking, die de ruimte voor gevarieerde vormen van identiteit bepalen. Bijvoorbeeld: de dominante visie op normaal en fatsoenlijk gedrag beperkt het handelen van eenieder die tot die groep of samenleving behoort. Het gaat eveneens om het gebrek aan respect voor wie je bent, om het knellende keurslijf van stereotiepe beeldvorming. Een gebrek aan culturele rechtvaardigheid kan betekenen dat je identiteit of bepaalde aspecten van de identiteiten die je bepalen in het openbaar niet mogen bestaan.

Sociale rechtvaardigheid is in het Nederlandse denken over onderwijs vooral verbonden met verdelingsvraagstukken, met gelijke kansen op een goede opleiding en kwalificatie voor de arbeidsmarkt. Een cultuurpolitieke uitwerking van rechtvaardigheid is in Nederland minder bekend en heeft in het onderwijsonderzoek nauwelijks voet aan de grond gekregen. Het is wel in onderzoek naar racisme en seksisme nader uitgewerkt. Dat onderzoek is in de dominante discussie over onderwijs marginaal gebleven.

Culturele rechtvaardigheid is in het huidige tijdsgewricht heel belangrijk. In de meeste West-Europese landen staat het ideaal van de multiculturele samenleving onder druk. In het Nederlandse beleid staan sociale integratie en participatie hoog in het vaandel. Mede uit angst voor de politieke islam wordt de ruimte voor culturele en religieuze diversiteit ingeperkt en aan strakke regels gebonden. In het onderwijs is sociale integratie de norm. Een norm waaraan met 'actief burgerschap' gewerkt moet worden. Een norm die vooral voor 'de allochtonen' bedoeld lijkt (zie de brief van Van der Hoeven in het afgelopen voorjaar over burgerschap in het onderwijs).

De keuze voor een breed rechtvaardigheidsbegrip lijkt op het eerste gezicht verstandig. Cribb & Gewirtz laten in hun artikel *Towards a sociology of just practices: an analysis of plural conceptions of justice* echter zien dat de verschillende facetten van rechtvaardigheid niet naadloos op elkaar aansluiten en niet eenvoudig met elkaar te verenigen zijn. Ver van de onderwijspraktijk is zo'n breed begrip nog wel hanteerbaar, maar dichterbij de praktijk van het dagelijkse handelen kan het mensen voor ingewikkelde dilemma's plaatsen. Bij het denken in termen van een rechtvaardige verdeling van goederen en diensten hoort het gelijk maken van mensen, terwijl culturele rechtvaardigheid het instandhouden van verschillen bevordert. Hun oplossing: in scholen voorbeelden van rechtvaardige praktijken ontwikkelen. Een verslag van die praktijken is in hun bijdrage aan de bundel helaas niet te vinden.

De bijdrage van Reiss, getiteld *Science education for social justice*, stelt de vraag hoe sociale rechtvaardigheid in het vakonderwijs valt te leren. Dit is een voor de Nederlandse discussie interessant onderwerp. Het Nederlandse debat over onderwijs in waarden en normen wordt gedomineerd door het sociaal relationele en door de aandacht voor het schoolklimaat. Reiss stelt dat vakonderwijs bij uitstek geschikt is leerlingen te leren 'een goed mens' te zijn. Ethische sensitiviteit, kennis en oordeelsvermogen zijn daarvoor nodig. Binnen het vakonderwijs, zoals biologie, natuurkunde en scheikunde, kan daaraan worden gewerkt. Wetenschap is niet waardevrij; alle wetenschappelijke kennis wordt in een specifieke sociale context ontwikkeld. Er worden met andere woorden waardegebonden keuzen gemaakt, die mede beïnvloed zijn door de disciplinaire denkwijze. In dit artikel doet hij een voorstel tot een curriculum waarin expliciet aandacht is voor ethische vragen rondom voedsel, atoomenergie en individuele verschillen tussen mensen. Jammer dat het, hoe waardevol ook, bij een programmatisch artikel blijft en geen verslag doet van een evaluerend onderzoek naar de ervaringen van leerlingen en docenten met een dergelijk vakinhoudelijk curriculum.

Connolly deed wel empirisch onderzoek. Hij richtte zich op kleuters in Noord-Ierland. Op basis van dit onderzoek stelt hij vast dat heel jonge kinderen al in etnische scheidingslijnen denken. Hoog tijd om al bij drie- en vierjarigen het denken in sociaal onderscheid te beïnvloeden, is zijn boodschap.

Epstein, Hewitt, Leonard, Mauthner en Watkins doen in hun bijdrage *Avoiding the issue: homophobia, school policies and identities in secondary schools* ook verslag van empirisch onderzoek. Zij laten op basis van 'casestudies' op verschillende

scholen voor voortgezet onderwijs in het Verenigd Koninkrijk zien dat door het ontbreken van beleid om homofobie tegen te gaan leerlingen weinig mogelijkheid hebben om op school homo, lesbo of biseksueel te zijn. Zij ontdekten dat scholen geen beleid hebben op homohaat maar wel op racisme. Dat heeft twee oorzaken. Docenten stellen homohaat liever niet aan de orde, omdat ze bang zijn voor de ouders en voor de reputatie van de school. Ouders baseren zich bijvoorbeeld op de bijbel om homoseksualiteit af te keuren. De scholen ervaren op dit terrein onvoldoende cultureel-politieke steun. Voor een antiracismebeleid is die steun wel te vinden. Het ontbreken van beleid hangt ook met de alertheid van docenten samen. Veel docenten merken het probleem niet op. Het ontbrak hen aan de nodige sensitiviteit. Dit wordt duidelijk uit de interviews met de leerlingen, die vrijwel allen rapporteren dat je geen leven meer hebt op school als je kenbaar maakt als jongen in jongens en als meisje in meisjes geïnteresseerd te zijn.

Het onderzoek van Bhatti richt zich op studenten uit arbeidersfamilies uit etnische minderheidsgroepen die in het hoger onderwijs studeren. Aan de hand van mooie interviewfragmenten laat ze iets zien van de aspiraties en problemen van deze groep. Opvallend is de instrumentele oriëntatie van de studenten op hun studie. Zij interviewde ook docenten over deze groep studenten. De docenten bleken weinig geïnformeerd en betrokken. Mede op grond van het contrast dat zich in de interviews aftekent, concludeert zij dat er in het hoger onderwijs nog veel moet gebeuren om deze groep studenten evenveel kans op een academische graad te bieden als de doorsnee student. Volgens haar zijn informatie over de omstandigheden en problemen van deze studenten en culturele sensitiviteit van docenten en studieadviseurs daarvoor cruciaal.

De kritisch onderwijssociologische invalshoek, waarvoor momenteel in Nederland weinig aandacht is, en de in sommige bijdragen geslaagde uitwerking van de theorie in empirisch onderzoek, maken deze bundel interessant. Tegelijkertijd is het een verzameling van empirisch onderzoek naar verschillende onderwerpen in verschillende onderwijssectoren. De onderwerpen zoals vakinhoudelijke vorming, homofobie op school en de kansen van etnische minderheden in het hoger onderwijs zijn ook in Nederland actueel. Uiteraard zal niet elk hoofdstuk voor iedere lezer even interessant zijn, maar door de consistent uitgewerkte invalshoek is déze bundel zeker een aanrader.